

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ МУЗИКОЗНАВСТВА

УДК 008:130.2

DOI: 10.31723/2524–0447–2019–28–1–128–151

Владислав Вікторович Корнієнко

ORCID: 0000–0002–8730–7384

доктор культурології, професор

Київської муніципальної академії

естрадного та циркового мистецтва

mincult.kornienko@gmail.com

КОМУНІКАТИВНА ПАРАДИГМА КУЛЬТУРИ ЯК ПРЕДМЕТ ПОСТМОДЕРНОГО ДИСКУРСУ

*У статті констатується, що комунікативна парадигма культури нині стала поширеним предметом наукового дискурсу — і не лише наукового, позаяк культурологічна рефлексія забезпечує розгляд парадигми культури у контексті вивчення її багатогранності, цілісності, здатності впливати на всі аспекти суспільного побутування. Визначається, що базисними ознаками цієї самоорганізуючої системи є об'єктність (наявність об'єкта, сутностей, елементів), структура (мережа взаємовідносин, взаємозв'язків між елементами) та цілісність (складова, що забезпечує функціонування системи як єдності). **Методологія.** Найбільш плідним для аналізу комунікативної парадигми культури є культурологічний підхід, що визначається специфікою самої культури, яка є зв'язуючим ланцюжком між людиною та навколишнім світом. Особливий стан культури, її особлива форма вираження зумовлює й особливі методи дослідження. Перебуваючи на кордоні між реальним та ідеальним, свідомим та позасвідомим, зовнішнім та внутрішнім, культура потребує впровадження спеціальних культурологічних методик та технологій, які всебічно відображають її як явище і, цілісно виокремлюючи предмет та об'єкт, розкривають діалектику її існування в єдності протиріч між людиною і навколишнім світом. **Висновки.** Постмодерністська наукова рефлексія комунікативної парадигми культури ґрунтується на відповідному розумінні самої культури, зокрема її сутності, специфіки, цінностей, можливостей структу-*

рування, проблем функціонування тощо. Вичерпаність логічної парадигми та народження нової якості культурної свідомості зумовлює появу нових теоретико-методологічних підходів до осмислення явищ культури, зокрема в контексті культурно-історичного поступу. При цьому культура утримує людину в певних смислових кордонах, в межах яких наявна велика кількість специфічних культурних повідомлень. Майже всі культурні системи використовують різноманітні канали їх передачі. Якими б не були ці повідомлення, всі вони підпорядковуються загальним законам. Сукупність цих законів і складає теорію комунікації.

Ключові слова: комунікація, культура, комунікативна система, культурні цінності, культурно-історичний поступ, дискурс.

Kornienko Vladislav, doctor of culturology, professor of Kyiv municipal academy of circus and variety arts

Communicative paradigm of culture as an object of postmodern discourse

The article states that the communicative cultural paradigm has become a common subject of scientific discourse — and not only scientific, since cultural reflection ensures consideration of the paradigm of culture in the context of studying its versatility, integrity, and ability to influence all aspects of social life. It is determined that the basis of this self-organizing system is the objectivity (the presence of an object, entities, elements), structure (chain of relationships, interconnections between elements) and integrity (the component that ensures the functioning of the system as unity). **The methodology of the research** is the most meaningful for the analysis of the communicative paradigm of culture is the cultural approach, which is determined by the specifics of culture, which is a connecting chain between man and the surrounding world. A special condition of culture, its special form of expression predetermines and special methods of research. Being on the border between real and ideal, conscious and unconscious, external and internal, culture requires the introduction of special cultural techniques and technologies that fully reflect it as a phenomenon and, wholly separating the object and object, reveal the dialectic of its existence in the unity of contradictions between man and the surrounding world. **Conclusions.** The article concludes that the postmodern scientific reflection of the communicative paradigm of culture is based on a appropriate understanding of culture itself, in particular its essence, specifics, values, possibilities of structuring, problems of functioning, etc. The exhaustion of the logical paradigm and the birth of a new quality of cultural consciousness leads to the emergence of new theoretical and methodological approaches to understanding cultural phenomena, in particular in the context of cultural-historical advancement. In this case, culture holds man in certain semantic boundaries, within which there is a large number of specific cultural messages. Almost all cultural systems use a variety of channels for their transmission. Whatever these messages are, they all subordinate to general laws. The totality of these laws forms the theory of communication.

Key words: communication, culture, communicative system, cultural values, cultural-historical progress, discourse.

Корниенко Владислав Викторович, доктор культурології, професор Київської муніципальної академії естрадного і циркового мистецтва
Коммуникативная парадигма культуры как предмет посмодерного дискурса

В статье констатируется, что коммуникативная парадигма культуры сегодня стала распространенным предметом научного дискурса — и не только научного, потому что культурологическая рефлексия обеспечивает рассмотрение парадигмы культуры в контексте изучения ее многогранности, целостности, ее возможности влиять на все аспекты общественного бытия. Определяется, что базисными характеристиками этой самоорганизующейся системы есть объективность (наличие объекта, содержания, системных элементов), четкая структура (система взаимоотношений, взаимосвязей между элементами), определенная целостность (составляющая, которая обеспечивает функционирование системы как целостной организации). **Методология.** Наиболее соответствует анализу коммуникативной парадигмы культуры культурологический подход, который определяется спецификой самой культуры, которая есть связующим звеном между человеком и окружающим его миром. Соответственно особенное состояние культуры, ее особенная форма выражения порождают и особенные методы исследования. Находясь на границе между реальным и идеальным, сознанием и подсознанием, внешним и внутренним, культура требует использования специальных культурологических методик и технологий, которые всесторонне отображают ее как явление и целостно определяют ее предмет и объект, раскрывают диалектику ее существования в единстве противоречий между человеком и окружающим миром. **Выводы.** Постмодернистская научная рефлексия коммуникативной парадигмы культуры базируется на определенном понимании самой культуры, в частности ее сущности, специфики, ценностей, возможности структурирования, проблем функционирования и других. Исчерпанность логической парадигмы культуры и рождение нового качества культурного сознания определяют появление новых теоретико-методологических подходов осмысления и понимания явлений культуры в контексте культурно-исторического движения. При этом культура удерживает человека в определенных смысловых границах, внутри которых существует большое количество специфических культурных сообщений. Все культурные системы используют разнообразные каналы их передачи. Какими бы ни были эти сообщения, все они подчиняются общепринятым законам. Общность этих законов и составляет новейшую теорию коммуникации.

Ключевые слова: коммуникация, культура, коммуникативная система, культурные ценности, культурно-историческое движение, дискурс.

Постановка проблеми. Системний аналіз методології культурознавства в контексті сучасних тенденцій наукового знання свідчить, що у розвитку теорії культури виокремлюються два етапи: класичний і посткласичний. Моделлю для узагальненого теоретичного розуміння культури як комунікації на першому етапі стала західноєвропейська культура. На посткласичному етапі розвитку культурологічної думки була усвідомлена обмеженість та недостатність такої моделі. На зміну західноєвропейському культурному євроцентризму прийшов культурний плюралізм та релятивізм. Діалог культур став причиною виникнення науки про культуру, що поставила перед собою завдання конкретного вивчення різних культур як специфічних комунікативних систем. При цьому різноманіття напрямів і концепцій, спрямованих на дослідження метаморфоз функціонування культури як комунікативної системи на початку нового тисячоліття не усувають «білі плями» у вивченні системних зв'язків світу культури, ті «наскрізні» та «інтегральні» проблеми, що пов'язані зі смыслом культури як комунікації.

Спрямованість на вищезазначені проблеми з боку теоретиків та істориків культури, культурологів, мистецтвознавців, діячів мистецтва та практиків культури, різноманітність наукових та практичних узагальнень, поряд з суспільною актуалізацією означених питань, зумовлює необхідність системного вивчення та обґрунтування культури як комунікативної системи.

Відтак **метою** статті є культурологічна рефлексія культури як комунікативної системи в контексті постмодерної гуманітаристики, що забезпечить цілісність розуміння культури в теоретико-методологічній та практичній площинах.

Продуктивною дослідницькою **методологією** адекватної теоретичної інтерпретації домінуючих тенденцій поступу людства в добу глобалізації є комплексний культурологічний підхід, який дає змогу виявити і показати культуру як комунікативну систему, що забезпечує відтворення, трансляцію і розвиток життєдайних смислів і досягнень. За своєю онтологічною сутністю культура це не просто частина соціального життя, а спосіб існування, здатність до проголошення-відкриття значущості.

Наукова новизна роботи полягає у формуванні новітнього теоретико-методологічного дискурсу щодо культури як цілісної системи життєтворчості людства, що найкраще репрезентується концептом комунікативності, який організовує та спрямовує смислоутворюючу функцію культури.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Широке коло європейських, світових та українських гуманітаристів — філософів, культурологів, мистецтвознавців, педагогів, психологів новітнього постмодерного культурно-історичного часу здійснювали у своїх працях глибоку та системну рефлексію щодо культури, аксіології культури, змісту та структурно-функціонального наповнення культурного поля, комунікативної парадигми культури, серед них: [3] Бандзеладзе Г. Д. «Проблема ценности и критика христианской морали», [4] Барт Р. «Избранные работы: Семиотика. Поэтика», [5] Бочоришвили А. Т. «Проблема бессознательного в психологии», [7] Вернадский В. И. «Живое вещество и биосфера», [8] Виндельбанд В. «Философия культуры и трансцендентальный идеализм», [9] Гегель Г. В. «Философия Духа», [13] Делез Ж., Гваттари Ф. «Что такое философия?», [14] Деррида Ж. «Глобализация, мир и космополитизм», [15] Дьюи Дж. «Психология и педагогика мышления», [16] Каган М. С. «Избранные труды: в VII т. Т. I: Проблемы методологии», [17] Коган Л. Н. «Народная культура в историческом развитии системы культуры», [18] Козловски П. «Культура постмодерна: общественно-культурные последствия технического развития», [19] Краус В. «Нигилизм и идеалы», [20] Кримський С. Б. «Цивілізаційний розвиток людства» та [21] «Контури духовности: новые контексты идентификации», [23] Леви-Стросс К. «Структурная антропология», [24] Лотце Р. Г. «Микрокосм = Mikrokosmos, Тело: мысли о естественной и бытовой истории человечества: опыт антропологии», [25] Майнбергер Г. К. «Единый разум и многообразие рациональностей», [26] Малиновский Б. «Научная теория культуры», [27] Межуев В. М. «Идеи культуры: очерки по филос. культуры», [28] Поланьи К. «Избранные работы», [29] Реале Д. «Западная философия от истоков до наших дней» [30] Руссо Ж.-Ж. «Об общественном договоре», [32] Сорокин П. «Человек. Цивилизация. Общество», [33] Столович Л. Н. «Красота. Добро. Истина», [34] Тойнбі А. Д. «Дослідження історії», [35] Уайт Л. «Энергия и эволюция культуры», [37] Фуко М. «Археология знания», [38] Хайек Ф. А. фон. «Познание, конкуренция и свобода», [40] Чухина Л. А. «Человек и его ценностный мир в религиозной философии», [41] Шпенглер О. «Закат Европы», [42] Шушанашвили Г. Г. «Критика этического формализма Канта», [43] Augé M. «An anthropology for contemporaneous worlds», [44] Mattelart «Armand Diversité culturelle et mondialisation», [45] Moulinier P. «Politique culturelle et décentralisation», [46] Trouillot M.-R. «Global transformations: anthropology and the modern world».

Виклад основного матеріалу дослідження. Вичерпаність логічної парадигми та народження нової якості культурної свідомості зумовлює появу нових теоретико-методологічних підходів до осмислення культури в контексті культурно-історичного поступу.

Так, структуралізм, як один із новітніх методів дослідження культури, був розроблений Р. Бартом задля розуміння культури у всій її повноті на засадах інтелектуальної творчої праці [4, с. 262]. За результатами певної інтелектуальної операції об'єкт роздумів та творчості відтворюється в уяві задля виявлення функцій предмета роздумів, а головним результатом інтелектуальної роботи стає «інтелектуальний шлях». Саме структуралістська діяльність для Р. Барта, яку здійснює «структуральна людина», стає аналогом продуктивної наукової праці, яка вибудовується насамперед на уяві та чіткому аналізі [4, с. 262]. На думку Р. Барта, «структуральна людина» задля досягнення інтелектуальної мети використовує дві специфічні операції — «розчленування та монтаж». «Операція монтажу» забезпечує виявлення близьких за змістом культурних текстів та їх структурування «за правилом взаємного поєднання» [4, с. 262].

Близькими до Бартівського постмодерністського культурологічного дискурсу є поняття та прийоми «деконструкції–реконструкції», запропоновані Ж. Деррідою [14], який вважає, що будь-яке наукове дослідження або процес художньої творчості здійснюється на підставі діалогу з текстом. У процесі «деконструкції–реконструкції», що є зіставним із методом «розчленування–монтажу», за Р. Бартом, відбувається найголовніше — формування нових смислів. Отже культура розглядається як наслідок багатьох попередніх смислів, які знаходяться у полі свого перетинання.

Вводячи поняття «інтертекстуальності» у культурологічний дискурс, Ю. Крістева формує систему інтелектуальних дій, які в кінцевому підсумку вибудовують нову культурну реальність [22, с. 136].

У новітній концептуальній парадигмі розуміння культури як комунікативної системи щільно пов'язане з науковим дискурсом самої культури. Так, Р. Вільямс визначає сучасну культуру як «практику визначень», М. Фуко та Ж. Дерріда наголошують на існуванні дискурсивних та недискурсивних практик [14; 37]. При цьому ідеї М. Фуко [37], К. Поланьї [28], Ж. Дельоза [13] вплинули на формування методологічних підходів представників нової формації — так званої антропології глобалізації. Вони звертаються до постструктуралістської

методології і вибудовують науковий дискурс на «культурній логіці транснаціональності».

Представники французької академічної традиції теоретизування культури і людини, зокрема К. Леві-Стросс [23], а потім постструктуралісти, велике значення надавали лінгвістичним, когнітивним, соціально-політичним, ідеологічним, етнолінгвістичним аспектам і соціологічним підходам (М. Оже [43], М.-Р. Трулло [46]). Культурологічна рефлексія представників британських гуманітаристів включає лінгвістичні підходи, семіотику, марксизм, теорію ідеології, теорію дискурсу, вивчення структури комунікативного простору, особливостей класового й інституційного характеру людської діяльності. Американські антропологи і культурологи використовують етнографічні підходи, гендерні стратифікації, теорії організації, вивчають вплив маркетингових стратегій на формування поведінки й еволюцію ментальності під впливом телебачення, радіо й Інтернету (Х. Салдівар, К. Кемпбел) [6].

Особистість, дух, свобода і творчість виступають органічно пов'язаними реальностями, що взаємовизначають одна одну. Це положення має бути покладено в підвалини нашого розуміння як процесу пізнання, так і світового цивілізаційного процесу, зокрема соціокультурного розвитку окремого народу.

Ми живемо у світі культури, завдяки посередництву якого ми сприймаємо й усвідомлюємо два інші світи — об'єктивної, чи емпіричної дійсності, і глибинної першореальності буття. Іншими словами, світи феноменальний і трансцендентний опосередковуються третім світом — світом нашої культури — тільки в ньому і через нього розкриваються нам.

Культура, що є світом історичного досвіду і людської діяльності, виступає як багатство духовності і життєдіяльності, максимальне виявлення творчих обдарувань людини.

Культура є історичною системою. Виступаючи сферою об'єктивації людських сутнісних сил, вона стає причетною до того материнського ґрунту історії, що породжує і людину, і людську субстанцію культурних процесів. Стихія людяності і стихія культури поєднуються в історичному досвіді суспільного розвитку. Все те, що характеризує людину, свідчить про її історію, і все те, що конститується в культуру, виражає в ціннісному аспекті досвід цієї історії.

Відповідно про будь-яке явище культури можна говорити лише в контексті відображення та використання живого досвіду історії і

його можливостей з погляду перетворення цього досвіду в цінності сучасного життя. Але культура — це не просто висловлення чого-небудь. Інакше вона перетворилася б у виразні засоби, у мову історії. Культура — це сама система перекладу цінностей сьогодення (що вислизують у минуле і майбутнє) в буття людини, у зміст її життєдіяльності. Це спосіб побудови людського життя за рахунок досвіду сотень минулих поколінь, за рахунок реалізованих і — що особливо важливо — нереалізованих можливостей історичної діяльності. Тому культура — процесуальна, вона не зводиться до статичної споруди з ідей і речей, матерії і духу. Переклад досвіду минулого в цінності сьогодення означає в ній, крім всього іншого, і реалізацію нереалізованого, актуалізацію можливого, а у цьому сенсі — продовження історії за виміром свободи і творчості.

Культура — це завжди відтворення історичного досвіду в його потенційності, це свобода розвитку людської особистості, її сутнісних сил. Тому культура може бути визначена як творча реалізація значенневих потенціалів освоєння світу, досвіду історії і заданих нею можливостей олюднення буття під кутом зору перетворення речей у віщання і вільний розвиток індивідуальності. Вона не зводиться до історичних фактів, тому що враховує можливе, і в цьому плані причетна до вищих рангів реальності. Вона не повторює пройденого, тому що реалізує історичний досвід у формах творчості, що додають зміст індивідуальності [20; 21].

Аналіз історії людського суспільства засвідчує, що важливою умовою існування та подальшого розвитку людської цивілізації є можливість обміну духовними цінностями між людьми. В кожному новому поколінні людина стає високодуховною особистістю лише за умови засвоєння нею культурного багатства людства. Ці процеси відбуваються в межах спадкоємності культури, передачі та прийому інформації, її інтерпретування та засвоєння, тобто на основі культурної комунікації

Комунікаційна взаємодія теперішніх та минулих поколінь як прояв діалектичного заперечення в соціокультурних процесах знайшла своє відображення в працях В. Антоненка [1], Л. Когана [17], С. Чукот [39]. Особливо плідно досліджуються зміст та окремі елементи культурної комунікації, зокрема традиціям як формі культурної комунікації присвячено багато філософських, соціально-психологічних, етнографічних, мистецтвознавчих досліджень. У працях В. Крауса [19], Ф. Хайєка [38] ґрунтовно висвітлені питання сутності

традиції як соціокультурного феномена, її прояви, характер впливу на суспільний розвиток. Проблема культурних цінностей як складовий елемент механізму культурної комунікації найяскравіше відображена в дослідженнях В. Віндельбанда [8], Р. Лотце [24], Д. Дьюї [15]. Саме цінність є основою й фундаментом будь-якої культури, як підкреслювали в своїх працях А. Тойнбі [34], П. Сорокін [32], О. Шпенглер [41] та ін. Л. Архангельський [2], Л. Столович [33] вважають, що цінність є відношенням значущості об'єктів соціального і природного світу для суб'єктів соціальної практики. Наслідком збільшення інтересу до проблем культури є використання поняття цінності для загального позначення структурного ядра культури, що до певної міри надає функціональний поштовх її розвитку, про що йдеться в працях Г. Бандзеладзе [3], А. Бочорішвілі [5], А. Гулиги [10], Л. Чухіної [40], Г. Шушанашвілі [42].

Як зазначає М. Бубер, кожна велика культура, простір якої охоплює життя багатьох народів, ґрунтується на певній первинній події-зустрічі, на відповіді, апелюваній до Ти, яка прозвучала колись біля її витoku, на сутнісному акті духу. Цей акт формує своє розуміння космосу в душі, і лише через нього космос людини стає можливим знову і знову; тільки так людина може знову і знову зі спокійною душею будувати будинки для Бога і для людей у межах власного розуміння простору, наповнювати час новими гімнами і піснями, формувати спільноти людей. Але це можливо лише тоді, коли людина підтримує стосунки, вільна, а тому здатна творити. Якщо культура втрачає те живе, що невинно оновлює процес відносин, вона зупиняється [20, с. 43].

Отже комунікативна парадигма культури постала предметом сучасного дискурсу — і не лише суто наукового, позаяк культурологічна рефлексія забезпечує розгляд парадигми культури у контексті вивчення її багатогранності, цілісності, здатності впливати на всі аспекти суспільного побутування. Це твердження, на нашу думку, найкраще можна аргументувати так. По-перше, теорія культури вивчає цілісну систему культури, що конституюється значною мірою завдяки усталеним комунікаційним зв'язкам, які підтримують цілісність культури у часі і просторі. По-друге, сучасна теорія культури містить в якості актуального завдання дослідження шляхів і результатів впливу культури, її окремих елементів на суспільство, життя і розвиток соціальних груп, свідомість людини. Вплив культури на соціум здійснюється як інформаційно-комунікативний процес, пов'язаний із цілеспря-

мованою передачею інформації, її сприйняттям, осмисленням та засвоєнням. По-третє, теорія культури не в останню чергу зобов'язана своїм виникненням активізації процесів міжкультурного обміну, збільшенню та поглибленню контактів між різноманітними культурами. По-четверте, культурологічний аспект феномена комунікації найбільш чітко проявляється у дослідженні художньої культури, в якій значну роль відіграє комунікація між творцем та споживачами мистецтва, що належать до різних культурних спільнот. І зрештою, теорія культури базується на інтеграції сучасного гуманітарного знання, взаємопроникненні та взаємозбагаченні різних наук. При цьому характер комунікацій суттєво впливає на формування самого предмета культурології, на визначення його цілей та проблем.

Перш ніж перейти до розгляду власне комунікативних процесів у культурі, зазначимо, що завдання теоретичного аналізу, на думку С. Гусева, полягає в тому, щоб «перетворювати незрозумілі ідеї у щось безпосередньо наявне, що можна аналізувати, удосконалювати, використовувати» [12, с. 6].

Так, французький дослідник А. Маттелар всебічно аналізує сутнісний зміст культури як спільноти людей, дає своє бачення культурного розвитку людства. Він підкреслює, що у XIX ст. формується стійка концепція культури, а разом з нею і окрема галузь знань, яку називають культурною антропологією або етнологією. Намагаючись дати визначення цьому науковому явищу, автор посилається на слова видатного британського етнографа Е. Тайлора, який ще у 1871 р. у праці «Первісна культура» вказував: «В своєму найширшому етнографічному сенсі термін «культура» або «цивілізація» позначає те ціле, яке включає в себе знання, віросповідання, всі види мистецтва, закони, звичаї, здібність чи звичку, надбану людиною — членом суспільств» (*«Dans son sens ethnographique le plus large, le terme de culture ou civilisation désigne ce tout complexe qui comprend a la fois le savoir, les croyances, les arts, les lois, les coutumes ou toute autre faculté ou habitude acquise par l'ctre humain en tant que membre d'une société»*) [44, с. 5].

А. Маттелар акцентує увагу на «культурних моделях» («modèles culturels», за Е. Тайлором) як таких, що відрізняють одне суспільство від іншого, і зазначає, що кожна доба має свій вектор еволюційних змін, а «історія культур зводиться до послідовності перехідних етапів» [44, с. 5]. Наприклад, прихильники так званих «дифузійоністських теорій» («des théories diffusionnistes») підкреслюють, що потік однієї культури в іншу реалізується саме від «розвинутої» («développée») до більш

«примітивної» («primitive»). Тому «не існує однієї людської цивілізації, існують різні цивілізації» («Il n'existe pas une civilisation humaine, mais des civilisations diverses») [44, с. 6]. Більшість культурологів, соціологів, антропологів та соціальних психологів поділяють цю думку, зокрема М. Мосс, Ф. Боа, Г. Спенсер, Е. Дюркгейм та ін.

А. Маттелар, здійснюючи рефлексію культури як наукової категорії та практичної творчої дії, у відомій праці «Культурна різноманітність та глобалізація» наголошує на актуалізації визначення поняття культура у міжнародних конвенціях, зокрема ЮНЕСКО. Так, дослідник зазначає: «Рішення Національної Асамблеї ООН від 2001 р. за назвою «діалог цивілізацій» або «культура» має розглядатися у світлі новітнього культурного контексту» («La décision de l'Assemblée des Nations unies de placer l'année 2001 sous le signe du «dialogue des civilisations» ou des «cultures» doit se lire à la lumière de ce contexte»). У першому варіанті конвенції *культура* була визначена як «сукупність особливих духовних та матеріальних, інтелектуальних та емоційних рис, які характеризують суспільство або соціальну групу та, крім того, охоплюють види мистецтва, літературу, способи життя, способи спільного проживання, систему цінностей, традиції та вірування» («l'ensemble des traits distinctifs spirituels et matériels, intellectuels et affectifs qui caractérisent une société ou un groupe social et englobe, outre les arts et les lettres, les modes de vie, les façons de vivre ensemble, les systèmes de valeurs, les traditions et les croyances», Маттелар *цитуює*) [44, с. 100].

Організація ЮНЕСКО представила оціночні показники культури та культурної політики, сконцентровані переважно на матеріальній культурі, досягненнях творчої діяльності, а також на предметах культури та інституціоналізованих і комерційних культурних послугах. 62 показники демонструють «споживання» культурних предметів та послуг і лише 19 — культуру — як засіб спілкування. Вони включають «культурну діяльність та культурні індустрії» (журнали, книги, бібліотеки, радіо, телебачення, кіно, музику), «традиції та культурну спадщину» (мови, усні традиції, знання та володіння традиційним ремеслом, стиль одягу, кухню тощо), «розвиток культурного обміну та зв'язків» (культурний експорт, туристичний і кореспондентський взаємообмін, системи зв'язку), репрезентація національних традицій в іншомовному середовищі — театральних вистав, музейних проєктів та різних видів мистецтв. Щодо 19 показників, то вони демонструють «цінності», ратифіковані у конвенції ООН з прав людини (економічні, соціальні, культурні, художні, громадські та політичні права,

права дітей, запобігання дискримінації, міжкультурна взаємодія, рівність доступу тощо) [44].

Визначаючи кінцеву мету виділення цих показників, А. Маттелар посилається на звіт з культури С. Фуккуди-Парр (2000 р.), яка стверджує, що метою є розширення цих показників у «соціальних механізмах, які заохочують на життєздатність та різноманітність культур, універсальну етику, участь у творчій діяльності, доступ до культури та повагу до культурної самобутності» [44].

Редакція Конвенції пройшла складний шлях, який супроводжувала боротьба навколо розуміння змісту концепцій та понять, що поставили під сумнів традиційне й давно затверджене міжнародною організацією їх розуміння.

Філософія, яка з 1980 р. покладена в основу дій та досліджень ЮНЕСКО у сфері культури, призвела до розширення сфери впливу і можливостей культурної політики, до розуміння усіх проблем, пов'язаних із комунікативною політикою («...*a autonomiser le champ des politiques culturelles et a délaissier les problématiques liées aux politiques de communication*») [44, с. 101].

Утім Конвенція не може вважатися критерієм, на який мають орієнтуватися громадські або приватні учасники, якщо останні візьмуть на себе відповідальність не лише, реалізацію культури, а й за розширення її меж. Так, у ст. 11 зазначено: «Сторони визнають засадничу роль громадянського суспільства в охороні та заохоченні розмаїття форм культурного самовираження. Сторони заохочуватимуть активну участь громадянського суспільства у зусиллях з досягнення цілей цієї Конвенції» («*Les parties reconnaissent le rôle fondamental de la société civile dans la protection et la promotion de la diversité des expressions culturelles. Les parties encouragent la participation active de la société civile a leurs efforts en vue d'atteindre les objectifs de la présente convention*») [44, с. 101].

Разом з приходом демократії та незворотними глобалізаційними процесами три феномени зв'язку демонструють проблему культурної різноманітності: «культ присутності», «культ інформації», «культ культури».

Протягом двох останніх десятиліть ХХ ст. відбувся відхід від історичного устрою життя, спостерігається злет «всюдисущого» («omniprésent») та загальної «присутності» («présentisme»). У світовому просторі згладжується багатівікове відчуття руху та простежується спрямування на уніфікацію світу та його сучасне призначення.

Культ інформації знущається з культури та пам'яті, а «виробництво» почуттів не входить до завдань. Дещо технічне визначення та ставлення до культури пояснює, чому Всесвітня торговельна організація («l'Organisation mondiale du commerce») вносить культуру в один перелік із послугами («des services») та відстоює свої права і бореться за переваги [44, с. 109].

Культ культури належить до різновиду культурних проблем, які не обговорюються політичними термінами. Французький антрополог, культуролог та соціальний філософ М. де Серто писав: «В панкультуралістській мові слово «культура» перетворюється на безособове «культурний». А це є ознакою існування в закритому культурному просторі, в якому проблеми постійно повертаються і залишаються у суспільстві, яке не знає, як із ними поводитися» («*Dans le langage panculturaliste la «culture» devient un neutre: le «culturel». C'est un symptôme de l'existence d'une poche ou refluent les problèmes qu'une société a en reste, sans savoir comment les traiter*») [44, с. 109].

Колега А. Маттелара, французький культуролог П. Муліньє у праці «Культурна політика та децентралізація» зазначає, що документи з культурної політики, як і політичні та адміністративні декларації, рідко містять чітке визначення слова «культура». Наприклад, Ж. Ланг на питання журналу «Коментар» («*Commentaire*») відповів, що він не є міністром, який повинен давати визначення поняттю «культура» [45, с. 20].

Французький вчений подає своє розуміння культури: «Це спорт, мода, дозвілля, які зламують двері високої культури. Мазохістське або мстиве розчинення освіченого (духовного життя) в культурному (звичайному існуванні) замінене на радісне збентеження, воно звеличує сукупність культурних звичаїв, перетворюючи їх у ранг великих творінь людства» («*Ce sont le sport, la mode, le loisir qui forcent les portes de la grande culture. L'absorption vengeresse ou masochiste du cultivé (la vie de l'esprit) dans la culturel (l'existence coutumière) est remplacée par une sorte de confusion joyeuse qui élève la totalité des pratiques culturelles au rang des grandes créations de l'humanité*») [45, с. 21].

Останнє зумовлює осмислення культури в її реальній цілісності і повноті конкретних форм її існування, в її будові, функціонуванні та розвитку, як зазначає М. Каган, обґрунтовуючи взаємозалежність трьох основних підсистем культури — матеріальної, наукової та духовної. Потреби реального життєзабезпечення визначають зміст матеріальної культури як технології практичної діяльності, яка ви-

робляє необхідні людям матеріальні блага; потреба у пізнанні світу — в об'єктивних закономірностях буття (математика, природничі науки, технічні науки, політична економія, соціологія, психологія та ін.) та у конкретних формах його існування (географія, історія, мистецтвознавство та ін.), у його цілісності та цінності для людини (філософія) — породжує теоретичні, абстрактно-логічні форми знання. Потреба культури у самопізнанні робить найбільш ефективним засобом вирішення цього завдання художньо-образну структуру духовної діяльності, тому що тільки вона здатна адекватно втілити єдність природи та культури, матеріального та духовного, об'єктивного та суб'єктивного [16; 36, с. 21].

Водночас з огляду на прагнення дослідити концепт культури як комунікативну систему варто звернутися до визначень культури, які наводить М. Каган у книзі «Філософія культури», зокрема: культура — спосіб людської діяльності; культура — знакова система (пам'ять, система зберігання та передачі духовного досвіду), система духовного виробництва, сукупність матеріальних і духовних цінностей [16; 36, с. 45].

Залежно від первинної форми буття, від субстрату, який формує людину мислячу та дієву, М. Каган виокремлює три сфери культурного буття: 1) матеріально-технічна культура — «культуророзформований матеріал природи»; 2) фізична культура — «культуророзформована власна природа людини»; 3) соціальна культура — «об'єктивовані суспільні відносини людей» [16; 36, с. 36–47].

У контексті діяльнісного підходу дослідника можемо виокремити такі системно-формуючі зрізи культури як комунікації.

Перше. Будь-яка свідома діяльність здійснюється у двох вимірах: матеріальному та ідеальному (духовному). З одного боку, людина здійснює реальні дії, які мають на меті певні об'єктивні результати, а з іншого — створює моделі, які відображають або заміщують реальність та імітують її окремі ніші у звуковій, графічній, просторовій, математичній, словесній тощо формах. Ці два виміри формують цілісну структуру комунікації як основи культури. Якщо йдеться про матеріальну діяльність, то в ній повною мірою присутнє ідеальне у формі створених попередніми поколіннями образів і власних уявлень. І, безперечно, специфічною рисою будь-якої розумової діяльності є реальне спирання на певні моделі та конструкти, їхнє зіставлення з висхідною потребою та вибір найкращої з них. Це так зване попереднє моделювання. А у випадку побудови спеціальної моделей

(економічної, соціальної, мистецької тощо) матеріальна діяльність забезпечує їхнє втілення в певному предметному матеріалі. Якщо результат моделювання інтегрує як розумову, так і предметну форму, ми можемо говорити про процес проектування культурних форм. Така інтеграція втілюється у процесі художньої творчості.

Друге. Будь-яка свідома діяльність включає дві необхідні складові: репродуктивну, відтворюючу, яка базується на повторенні вже відомих зразків, та специфічну для людини, тобто продуктивну, творчу, яка забезпечує появу нових, раніше не відомих, оригінальних рішень. Отже існує спектральний ряд різноманітних форм взаємодії традицій та новацій [16; 36].

Задля обґрунтування комунікативної парадигми предметного поля культури звернемося до однієї з функцій, яка розкриває сутнісний зміст матеріальної складової культури, а саме: інформаційної, знакової, або семіотичної. Необхідно зазначити, що предмети культури поряд з інструментальним призначенням мають чітко виражене інформаційне призначення, тобто здійснюють функцію передачі повідомлення за допомогою мови предметної форми. Будь-яка річ може мати магічне змістовне посилання, як і будь-яка форма має здатність до інформування.

Російський дослідник В. Межуєв зазначає, що все, до чого теоретичне мислення має відношення, отримує в ньому форму ідеї, стає ідеєю... І ідея культури — це не просто сума накопичених теоретичних та емпіричних узагальнень щодо культури, а радше особливого роду «концепт», який забезпечує вирішення значно більш складного завдання, а не є лише науковим пізнанням культури у її багатоманітних предметних формах вираження [27, с. 5].

Міждисциплінарний підхід до дослідження комунікативної парадигми культури визначається специфікою самої культури, яка є зв'язуючим ланцюжком між людиною та навколишнім світом. Особливий стан культури, її особлива форма вираження зумовлює і особливі методи дослідження. Перебуваючи на кордоні між реальним та ідеальним, свідомим та позасвідомим, зовнішнім та внутрішнім, культура потребує впровадження спеціальних культурологічних методик та технологій, які всебічно відображають її як явище і, цілісно виокремлюючи предмет та об'єкт, розкривають діалектику її існування у єдності протиріч між людиною і навколишнім світом.

З метою розкриття явища комунікативності у полі культури зробимо певний історичний екскурс. Ще у далекому XVI ст. прихиль-

ник «експериментальної науки» англійський мислитель Нового часу Ф. Бекон, який вбачав «силу в знанні, витоки знання — у досвіді, цінність науки — у практичній повсякденній користі» [27, с. 45], визнав «цінною для науки» лише формальну причину (ідею), тобто природу, структуру, сутність явища, закон протікання процесу. Саме тому він зазначав, що слідом за розтином форми обов'язково відбувається пізнання істини та свобода дій [29, с. 177]. Дослідник вважав джерелом істинного знання про світ чуттєво-практичну діяльність, за допомогою якої люди здійснюють безпосередню взаємодію з речами та явищами довкілля. Інша парадигма — раціоналізм Р. Декарта, який орієнтувався на інтелектуальну інтуїцію — як на єдиний критерій, що дає змогу відрізнити істину від не-істини. І подібні наукові системи не тільки з'явилися у сфері пізнання, а й суттєво визначали весь комплекс європейської культури протягом тривалого часу. Зокрема представники «класицизму» вбачали у розумі засіб, який організовує людські почуття та спрямовує їх у необхідному напрямку [11, с. 172].

Згодом, вже у часи модерну, на межі ХІХ–ХХ ст., британський антрополог, фольклорист, історик релігії та культуролог Дж. Фрезер у своїй всеохоплюючій концептуальній інтерпретації предметного поля культурної комунікації довів, що первинні потреби людини задовольняються за допомогою винаходів, матеріальних предметів, які використовує у своїй діяльності, спираючись на традиції, певна група спільно працюючих людей. Дослідник розвивав еволюційні погляди на культуру, що набрали поступової ваги у європейській науковій думці з часів Просвітництва [36].

Ще один відомий британський антрополог польського походження Б. Малиновський розвиває функціональний погляд на природу культури. Функціоналізм Б. Малиновського завдяки чіткій і зрозумілій постановці питання є, напевно, одним із найбільш значущих напрямів антропології ХХ ст. Викладемо основні положення його теорії, які мають відношення до матеріальної складової культури. По-перше: «...Витоки культури можуть бути визначені як злиття в єдине ціле декількох ліній розвитку, серед яких, зокрема: здатність розпізнавати необхідні у якості знаряддя предмети, розуміння їхньої технічної ефективності та значення, тобто місця у цілеспрямованому ланцюжку дій, формування соціальних зв'язків та поява сфери символічного» [26, с. 129]. По-друге: «Перехід (...) до культурних досягнень та здатність (...) до стабільної та постійної діяльності, яку ми називаємо культурою, відзначений різницею між звичкою та звичаєм. Тут варто

зафіксувати відмінність між імпровізованим знаряддям праці та корпусом видів артефактів, які передаються за традицією від спорадичного успіху індивіда до постійної організації групової поведінки» [26, с. 128]. По-третє: «...Кожний артефакт є або інструментом, або предметом безпосереднього використання. Функція та форма пов'язані між собою» [26, с. 114]. По-четверте: будь-яка річ «з'являється там, де вона потрібна, змінює свою форму й функцію відповідно до нових потреб та місцевих супутніх культурних чинників» [26, с. 114]. Додамо принагідно, що «практична та художня діяльність, ремесла та мистецтво... виокремлювались одне з одного, одне одного доповнювали» [31, с. 151].

Для європейської традиції культурологічного розмірковування характерні антропоцентризм, протиставлення Культури Naturі, підкреслення їх принципових розбіжностей. «Нерозривний та міцний зв'язок усього людства з навколишнім світом чомусь поступово забувається, робиться спроба розглядати цивілізацію відокремлено від живого світу. І ця спроба є штучною...» [7, с. 241], — як у свій час писав В. Вернадський. У цьому контексті слід звернутися до розгляду різноманітних уявлень про культурні моделі, існуючі у світовій культурі.

Насамперед існує натуралістична модель, що визнає основоположним у буттєвості людини природний чинник. Так, Ж.-Ж. Руссо протиставляв культурі цивілізацію і вбачав в останній «зло», що є для людини згубним, адже руйнує її природність. Тому завданням культури є повернення людини та суспільства до природного стану. Як відомо, головна теза Ж.-Ж. Руссо — «назад до природи» [30].

У раціоналістичній моделі основною є визначна роль людини як об'єкта культури. В межах цієї традиції історичний процес розглядається як процес розвитку людського розуму. І.-Г. Гердер [36], будучи представником німецького Просвітництва, на відміну від французького мислителя Ж.-Ж. Руссо [30], вважав, що культура є засобом реалізації людського генія. Саме культура створює умови розвитку духовних цінностей, культура — це «друге народження». Представники французького Просвітництва розуміли культурність як синонім розумності, культуру визначали досягненнями в науці, мистецтві, просвіті. Найвищої форми розвитку раціоналістичний напрям досяг у напрацюваннях Г. Гегеля. Його ідеї щодо ролі розуму в розвитку культури є «надраціональними». Він вважав культуру характеристикою розвитку людського розуму [9].

Швейцарський вчений Г.-К. Майнбергер пропонує виокремлювати декілька форм раціональності, які лягли в основу різних культурних традицій та зумовили інтелектуальну практику носіїв таких традицій [25, с. 57–66]. По-перше, «греко-еллінський логос». Давня форма, на думку автора, має вираження в орієнтації давніх мислителів на дискурсивно-організуючу дискусію, що є комунікаційною практикою античних мудреців. Як іншу форму раціональності дослідник розглядає культуру іудаїзму, яка базується на авторитеті Тори, а тому поєднує розум з емоційним напруженням. Третій тип — це християнська культура. Вона ґрунтується на Одкровенні, яке відкриває людині раніше закриті смисли Буття. Диспути схоластів сприяли подальшому розвитку методів логіки, основи яких заклав у свій час Аристотель.

У філософській думці Нового часу утвердилося розуміння культури як певного засобу вироблення смислів, що визначають інтереси людини та регулюють різноманітні форми її діяльності (колективної та індивідуальної). Але в різних культурних системах процеси оформлення цих смислів відбуваються по-різному, завдячуючи різним культурним потребам особистості. Тому і комунікаційні дії різних носіїв соціально-культурних традицій суттєво відрізняються.

П. Козловськи у фундаментальній праці «Культура постмодерну: Суспільно-культурні наслідки технічного розвитку» зазначає: «Те, що люди роблять із собою, з природою, як поведуться з тими, хто їх оточує, — це культура, створений нею світ. Широке поняття культури охоплює світ, який протистоїть природі, виражений у мові, символах, людині. Культура — це устрій життя народу, що проживає на певній території, включаючи історію народу і даної території, а також бачення цього життя. У ширшому значенні культура є органічною єдністю порядку самопояснення суспільства в його стосунках з іншими суспільствами і культурами. Культура суспільства охоплює такі форми його організації, як конституція, соціальні інститути, характер та звичаї, а також мовні та символічні форми тлумачення людини: від усних висловлювань до письмово зафіксованих законодавчих документів і вільних мистецтв. ...Культура використовує знаки, які мають певний зміст. Предмети стають носіями культури, коли несуть в собі культурне значення» [18, с. 96].

У свою чергу, на символічний характер культури звернув увагу Л. Уайт [35]. Він розглядає культуру в контексті законів розвитку суспільства. При цьому вважає, що культура функціонує за певними законами, коли велике значення мають символічні смисли, а культурна

модель розвивається на підставі впровадження технологій та економіки.

Висновки. Одним з найважливіших завдань, які постали перед сучасною наукою, є завдання визначення перспективи діалогу різноманітних культур. Проаналізувавши досвід людства протягом минулого і початку нового століть, з усією переконливістю можна стверджувати, що процес глобалізації не призводить до формування єдиної світової культури. Сучасна культура залишається множиною самобутніх культур, які знаходяться у постійному і безперервному діалозі та взаємодії. При цьому для збереження і передачі набутих знань та вмій кожна культура у процесі свого безупинного розвитку створює специфічну знакову систему.

Культура творилася і твориться людиною. Незалежно від епохи в культурі присутній пошук та засіб опанування духовних смислів. Культура поєднує в собі раціональне та чуттєве, що в кінцевому підсумку і формує першоджерела її існування. Культурна уява особистості поєднується з індивідуальним досвідом. У процесі культуроворочності минуле втілюється в теперішньому.

Людська спільнота (переважно на розвиненій стадії життєдіяльності) — це величезна надскладна інформаційно-синергетична антропосоціокультурна система. Людина є творцем своєї культури і водночас її продуктом. Семіотична культура веде полімовну розмову з величезною кількістю мов: мовою релігій та міфів, науки та мистецтва, ідей та смислів, емоцій та почуттів, розпізнавання образів та прийняття рішень, колективної поведінки та спільної життєтворчості тощо.

Отже культуру визначають як насамперед спосіб творчої самореалізації людини, а водночас як результат вільної творчості людини. При цьому вона й утримує людину в певних смислових межах, де наявна велика кількість специфічних культурних повідомлень. Майже всі культурні системи використовують різноманітні канали їх передачі. Необхідно зазначити, що якими б не були ці повідомлення, всі вони підпорядковуються загальним законам. Сукупність цих законів і складає теорію комунікації, що вивчає загальні риси всіх її актів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Антоненко В. Г. Основні напрямки розвитку економічної інтеграції в рамках Ради співробітництва арабських держав Перської затоки. *Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. Економ. серія. 2010. № 892. С. 186–192.
2. Архангельский Л. М. Моральные ценности и современность. *Вопр. философии*. 1983. № 11. С. 88–94.
3. Бандзеладзе Г. Д. Проблема ценности и критика христианской морали. Москва: Знание, 1967. 26 с.
4. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика / [пер. с фр. сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова]. Москва: Прогресс, 1989. 615 с.
5. Бочоришвили А. Т. Проблема бессознательного в психологии / АН Грузинской ССР. Тбилиси, 1961. 70 с.
6. Буряк В. В. Динамика культуры в эпоху глобализации: ноосферный контекст: монография. Симферополь: ДИАЙПИ, 2011. 462 с.
7. Вернадский В. И. Живое вещество и биосфера. Москва: Наука, 1994. 671 с.
8. Виндельбанд В. Философия культуры и трансцендентальный идеализм. *Виндельбанд В. Дух и история: избранное* / [пер. с нем. М. И. Левина]. Москва: Юрист, 1995. С. 5–18.
9. Гегель Г. В. Философия духа. Москва: Мысль, 1977. 471 с. (Энциклопедия философских наук: в 3 т. ; т. 3).
10. Гулыга А. В. Эстетика в свете аксиологии. Пятьдесят лет на Волхонке: [фрагм. воспоминаний] / [отв. ред.-сост., авт. предисл. И. С. Андреева; Рос. акад. наук, Ин-т философии]. Санкт-Петербург: Алетейя, 2000. 445 с.
11. Гусев С. С. Метафизика текста: коммуникативная логика. Санкт-Петербург: Гуманитар. акад., 2008. 350 с.
12. Гусев С. С. Эволюция философских идей: путь к XXI в. *Мысль: Философия в преддверии XXI столетия*: сб. ст. / [редкол.: А. И. Бродский и др.]. Санкт-Петербург, 1997.
13. Делез Ж., Гваттари Ф. Что такое философия? / пер. с фр. С. Н. Зенкина. Москва: Ин-т эксперим. социологии ; Санкт-Петербург: Алетейя, 1998. 286 с.
14. Деррида Ж. Глобализация, мир и космополитизм. *Космополис*. 2004. № 2 (8). С. 125–140.
15. Дьюи Дж. Психология и педагогика мышления. Москва: Лабиринт, 1999. 190 с.
16. Каган М. С. Избранные труды: в 7 т. Т. 1: Проблемы методологии. Санкт-Петербург: Петрополис, 2006. 356 с.
17. Коган Л. Н. Народная культура в историческом развитии системы культуры. Новосибирск, 1983. 156 с.
18. Козловски П. Культура постмодерна: обществ.-культур. последствия техн. развития: пер. с нем. Москва: Республика, 1997. 240 с.

19. Краус В. Нигилизм и идеалы: эссе: [пер. с нем.]. Москва: Радуга, 1994. 253 с.
20. Кримський С. Б., Павленко Ю. Б. Цивілізаційний розвиток людства. Київ: Фенікс, 2007. 316 с.
21. Крымский С. Б. Контуры духовности: новые контексты идентификации. *Вопр. философии*. 1992. № 12. С. 23–42.
22. Кристева Ю. Избранные труды: Разрушение поэтики / [пер. с фр. Г. К. Косиков, Б. П. Нарумов ; сост. Г. К. Косиков]. Москва: РОССПЭН, 2004. 652 с.
23. Леви-Стросс К. Структурная антропология / [пер. с фр. В. В. Иванова]. Москва: Акад. проект, 2008. 554 с.
24. Лотце Р. Г. Микрокосм=Мikrokosmos, Тело: мысли о естественной и бытовой истории человечества: опыт антропологии / [пер. с нем. Е. Ф. Корша. Изд. 2-е]. Москва: URSS Либроком, 2012. [2], XXX, 173 с.
25. Майнбергер Г. К. Единый разум и многообразии рациональностей. *Вопр. философии*. 1997. № 9. С. 57–66.
26. Малиновский Б. Научная теория культуры. Москва: ОГИ, 1999. 206 с.
27. Межуев В. М. Идеи культуры: очерки по филос. культуры. Москва: Прогресс-Традиция, 2006. 408 с.
28. Поланьи К. Избранные работы. Москва: Территория будущего, 2010. 198 с.
29. Реале Д., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней: в 4 т. Т. 3: Новое время: (От Леонардо до Канта). Санкт-Петербург: Петрополис, 1996. XII, 712 с.
30. Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре. Трактаты. Москва: КАНОН-пресс-Ц: Кучково поле, 1998. 416 с.
31. Семенов С. А. Развитие техники в каменном веке. Ленинград: Наука, 1968. 187 с.
32. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество / [пер. с англ. С. А. Сидоренко ; сост. А. Ю. Союмонов]. Москва: Политиздат, 1992. 543 с.
33. Столович Л. Н. Красота. Добро. Истина: очерк ист. эстет. аксиологии. Москва: Республика, 1994. 464 с.
34. Тойнбі А. Д. Дослідження історії: скороч. версія томів 1–6 Д. Ч. Сомервелла: у 2 т. Т. 1 / пер. з англ. В. Шовкун. Київ: Основи, 1995. 613 с.
35. Уайт Л. Энергия и эволюция культуры. *Антология исследований культуры*. Санкт-Петербург: Унив. кн., 1997. Т. 1. С. 439–464.
36. Философия культуры. Становление и развитие: учеб. пособие для студ. вузов / М. С. Каган [и др.] ; Санкт-Петербург: ун-т. Санкт-Петербург, 1995. 309 с.
37. Фуко М. Археология знания / [пер. С. Митин, Д. Стасов]. Киев: Ника-центр, 1996. 208 с.
38. Хайек Ф. А. фон. Познание, конкуренция и свобода: антология. соч. / [пер. С. Мальцевой, К. Большакова ; под ред. Д. Антисери, Л. Инфантино]. Санкт-Петербург: Пневма, 1999. 287 с.

39. Чукут С. А. Генеза духовної культури: (управлін. вимір) / Укр. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ, 1999. 256 с.
40. Чухина Л. А. Человек и его ценностный мир в религиозной философии: крит. очерк. Рига: Зинатне, 1980. 288 с.
41. Шпенглер О. Закат Европы. Новосибирск: Наука, 1993. 584 с.
42. Шушанашвили Г. Г. Критика этического формализма Канта: автореф. дис. ... канд. философ. наук: (622) / Тбил. гос. ун-т. Тбилиси, 1971. 22 с.
43. Augé M. An anthropology for contemporaneous worlds / [transl. by A. Jacobs. Stanford (Calif.)], Stanford univ. press, cop. 1999. XII, 144 p. (Mestizo spaces=Espaces métissés).
44. Mattelart A. Diversité culturelle et mondialisation. Paris: La Découverte, 2005. 122 p.
45. Moulinier P. Politique culturelle et décentralisation. Paris: L'Harmattan, 2002. 336 p.
46. Trouillot M.-R. Global transformations: anthropology and the modern world. Palgrave: Macmillan, 2003. 178 p.

REFERENCES

1. Antonenko V. G. (2010), Basic directions for development of the economic integrations within the frameworks of the Council's cooperation of the Arab states of the Persian Gulf. Bulletin of Kharkiv National University named after V. N. Karaz-in. Economic series. № 892. p.p. 186–192 [in Ukrainian].
2. Arkhangelsky L. M. (1983), Moral Values and Contemporary. Philosophical issues, № 11, p.p. 88–94 [in Russian].
3. Bandzeladze G. D. (1967), The problem of value and criticism of Christian morality. Moscow: Znanie [in Russian].
4. Bart R. (1989). The selected Writings: Semiotic. Poetic. Ed. G. K. Kosikova. Moscow: Progress [in Russian].
5. Bochorishvili A. T. (1961). The Problem of the Unconscious in Psychology. Academy of Science of the Georgian SSR/. Tbilisi [in Russian].
6. Buryak V. V. (2011), Cultural dynamic in the globalization era: the noospheric context: the monograph. Simferopol: DIAIPI, [in Russian].
7. Vernadsky V. I. (1994), The alive subject and biosphere. Moscow: Nauka [in Russian].
8. Windelband V. (1995), Cultural philosophy and transcendental idealism. Spirit and history: selected. Moscow: Lawyer, pp. 5–18 [in Russian].
9. Hegel G. V. (1977), Philosophy of the Spirit. Moscow: Thought 1977 [in Russian].
10. Gulyga A. V. (2000), Aesthetics in sight of axiology; Fifty years on Volkhonka: fragm. memories. Ed. I. S. Andreeva. St. Petersburg: Aleteia [in Russian].
11. Gusev S. S. (2008), Metaphysics of the text: communicative logic. St. Petersburg: Humanitar. Acad. [in Russian].

12. Gusev S. S. (1997), Evolution of philosophical ideas: the way to the XXI century: Philosophy on the eve of the XXI century. Eds. A. I. Brodsky [et al.]. St. Petersburg [in Russian].
13. Deleuze J. & Guattari F. (1998), What is philosophy? Moscow: In-t experim. sociology. St. Petersburg: Aletheia [in Russian].
14. Derrida J. (2004), Globalization, Universe and Cosmopolitanism. *Cosmopolis*. № 2 (8). p.p. 125–140 [in Russian].
15. Dewey J. (1999), Psychology and pedagogy of thinking. Moscow: Labirint, [in Russian].
16. Kagan M. S. (2006), Selected writings: in 7 volumes. St. Petersburg: Petropolis, vol. 1. Problems of Methodology [in Russian].
17. Kogan L. N. (1983), Folk culture in the historical development of the cultural system. Novosibirsk, [in Russian].
18. Kozłowski P. (1997), Postmodern culture: socio-cultural effects of technical development. Moscow: Respublica [in Russian].
19. Kraus V. (1994), Nihilism and ideals: essay. Moscow: Raduga [in Russian].
20. Krymsky S. B. & Pavlenko, Yu. B. (2007), Civilizational development of humanity. Kyiv: Fenix [in Ukrainian].
21. Krymsky S. B. (1992), Contours of Spirituality: New Contexts of Identification. *Philosophy issues*, No. 12, p.p. 23–42 [in Russian].
22. Kristeva Yu. (2004), Selected Writings: The Destruction of Poetics. Moscow: ROSSPEN [in Russian].
23. Levi-Strauss K. (2008), Structural Anthropology. Moscow: Acad. proekt, [in Russian].
24. Lotse R. G. (2012), Microcosm = Mikrokosmos, Body: thoughts about obvious and everyday mankind history: anthropological experience. Ed. 2nd. Moscow: URSS Librokom, 2, XXX [in Russian].
25. Meinberger G. K. (1997), The Uniform Mind and Variety of Rationalities. *Philosophy issues*, № 9. p.p. 57–66 [in Russian].
26. Malinovsky B. (1999). Scientific theory of culture. Moscow: OGI [in Russian].
27. Mezhuyev V. M. (2006), Ideas of culture: essays of philosophical culture. Moscow: Progress-Tradition [in Russian].
28. Polanyi K. (2010), Selected writings. Moscow: The area of future [in Russian].
29. Reale, D. & Antiseri D. (1996), Western philosophy from the sources to the present days: in 4 vol. St. Petersburg: Petropolis, XII, vol. 3. New time: (From Leonardo to Kant). 712, 1 p. [in Russian].
30. Rousseau J.-J. (1998), About social agreement. Writings. Moscow: CANON-press-Ts: Kuchkovo Pole [in Russian].
31. Semenov S. A. (1968), Technical development in the Stone Age. Leningrad: Nauka [in Russian].

32. Sorokin P. (1992), *Human. Civilization. Society*. Moscow: Politizdat, 543 p. [in Russian].
33. Stolovich L. N. (1994). *Beauty. Good. The Truth: Essay East. esthete. axiology*. Moscow: Republic [in Russian].
34. Toynbi A. D. (1995), *The research of history: abbreviated version of volumes 1–6 D. Ch. Somervell: in 2 volumes. Volume 1*. Trans. V. Shovkun. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
35. White L. (1997), *Energy and evolution of culture. Anthology of cultural researches*. St. Petersburg: Univ. Book, v. 1, p.p. 439–464 [in Russian].
36. Kagan M. S. et al. (1995), *Philosophy of Culture. Formation and development: studies. allowance for stud. universities*. St. Petersburg. un-t. St. Petersburg [in Russian].
37. Fuko M. (1996), *Archeology of Knowledge*. Trans. S. Mitin, D. Stasov. Kiev: Nika Centr [in Russian].
38. Hayek F. A. (1999), *Cognition, competition and freedom: an anthology*. cit. Trans. S. Maltseva, K. Bolshakov, Eds. D. Antiseri & L. Infantino. St. Petersburg: Pnevma [in Russian].
39. Chukut S. A. (1999), *Genesis of Spiritual Culture: (management dimension)*. *Ukrainska akademia derzhavnogo upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy [Ukrainian Academy of Public Administration under the President of Ukraine]*. Kiev [in Ukrainian].
40. Chukhina L. A. (1980), *Human and His Value's World in Religious Philosophy: Crete. feature article*. Riga: Zinatne [in Russian].
41. Spengler O. (1993). *European Sunset*. Novosibirsk: Nauka [in Russian].
42. Shushanashvili G. G. (1971), *Criticism of Kant's ethical formalism*, Abstract of the PhD diss. (622), Tbilisi State University, Tbilisi [in Russian].
43. Augé M. (1999), *An anthropology for contemporaneous worlds* [transl. by A. Jacobs. Stanford (Calif.) Stanford univ. press, cop. XII, 144 p. (Mestizo spaces = Espaces métissés)] [in French].
44. Mattelart Armand *Diversité culturelle et mondialisation* (2005). Paris: La Découverte [in French].
45. Moulinier P. (2002), *Politique culturelle et décentralisation*. Paris: L'Harmattan [in French].
46. Trouillot M.-R. (2003), *Global transformations: anthropology and the modern world*. Palgrave: Macmillan [in English].

Стаття надійшла до редакції 19.12.2018